

EL SENYORIU D'ENVEJA I LA CASTLANIA DE CUBELLES A LES DARRERIES DE LA BAIXA EDAT MITJANA

Josep Ferrer, M. Ll. Orriols, Ferran Sanz i Xavier Sorní

Resum:

A partir de documentació de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de la Geltrú es determinen els canvis de senyor d'Enveja des del segle XIV fins el 1500, tot observant la relació de cadascun amb la castllania de Cubelles.

Mots clau:

Quadra d'Enveja, castell d'Enveja, castllania de Cubelles, senyors d'Enveja, Castellbisbal, Aguiló, Espilles, Arassó.

Recentment, en plena tasca de recopilació d'articles de caràcter històric publicats per "L'Ecònom de la Geltrú", és a dir, per Miquel Nicolau i Faura (Sant Vicens dels Horts, 1880 - Vilanova i la Geltrú, 1936), se'n localitzaren dos, un a *La Defensa*¹ i l'altre a *Diario de Villanueva y Geltrú*², que donaven a conèixer el contingut d'altres tants documents del segle XV de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de la Geltrú relacionats directament amb Enveja, o més ben dit, amb els senyors d'aquesta quadra vilanovina on, potser des d'els temps del romànic, està erigida l'ermita dels Sants Joan. D'aquestes dues aportacions de Nicolau i Faura es despenia que en menys de cent anys, com a mínim, se succeïren en el senyoriu d'Enveja quatre llinatges: els Castellbisbal, els Aguiló, els Espilles i els Arassó.

El fet, constatat per les pròpies col·laboracions de Mn. Nicolau, que l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de la Geltrú podia aportar dades sobre la quadra d'Enveja, encoratjà a emprendre una recerca en aquest fons a fi de conèixer amb més amplitud les vicissituds d'aquest petit però important feu. Cal dir, però, que hi havia un motiu suplementari. Segons Garí i Siumell, entre les darrerries del segle XIII i la primera meitat del XIV, diversos Castellbisbal havien estat també castllans del castell de Cubelles³; també Coroleu i Inglada oferí alguna dada al respecte⁴. Interessava, doncs, investigar igualment si el senyoriu d'Enveja a partir dels Castellbisbal i fins a les darrerries del segle XV es transmetia junt amb la castllania de Cubelles.

Bernat de Castellbisbal

El document més antic de l'arxiu parroquial que fa referència a un senyor de la quadra d'Enveja és un pergami datat a Vilanova de Cubelles el 4 de desembre de 1381. És una *carta per alfabetum partita*, segons la qual Bernat de Castellbisbal, donzell, senyor de la quadra d'Enveja, renuncià a tot dret sobre una peça de terra, situada a la quadra d'Adarró, alou de Bernat Maler, rector de Santa Maria de la Geltrú⁵. Possiblement, aquest Bernat de Castellbisbal és el mateix que figura en el fogotament de 1378:

Reembres, núm. 1. Any 1993. Pàgs. 3-8.

- Segons la còpia notarial per bisbats:

“... *Quadra Denuncia qui es den Bernat de Castell Bisbal donzell 4 [focs]*
Quadra de Aderro 2 [focs] ...”⁶

- Segons la refosa per vegueries:

“... *Quadra de Veia e de Adarro: den Bernat de Castell Bisbal donzell 6*
[focs]...”⁷.

Segurament, Bernat de Castellbisbal era net d'un altre Bernat de Castellbisbal que constava en un pergami de la Geltrú de l'any 1357, avui desaparegut⁸, i fill del Bertran de Castellbisbal que es troba consignat en el fogatjament de 1358-59:

“... *Bertrandus de Castro Episcopali pro XLIII focis quos habet in castro suo de Calafell: XXII lbr.*
... *Bertrandus de Castro Episcopali pro sexdecim focis quos habet in loco de Enveja et en la quadra de Darro: VIII lbr ...*”⁹

Un pergami una mica més tardà, datat a la Geltrú el 21 de setembre de 1392, dóna a conèixer que Bernat de Castellbisbal en aquella data ja era mort i també que a més de senyor de la quadra d'Enveja havia estat castlà del castell de Cubelles. Segons el mateix document, l'hereu del senyoriu d'Enveja fou Na Violant, esposa del donzell Guillem d'Aguiló. Cap passatge indica, però, que Na Violant fos la seva filla ni que aquesta hagués heretat la castlania del castell de Cubelles. La raó de ser del pergami té també el seu interès, puix es tracta d'un establiment de Na Violant a Pere Cabanyes en una peça de terra situada precisament a la quadra d'Enveja, la qual l'indava per l'est amb les cases de Guillem Solers, al sud amb el farragenal del mateix, a ponent amb una altra possessió de Pere Cabanyes i al nord amb el camí que anava al pou de la quadra¹⁰.

Violant, esposa de Guillem d'Aguiló

Segurament, Na Violant quan va heretar la quadra d'Enveja va heretar també la castlania del castell de Cubelles. D'això no se'n té cap prova concloent, però el que sí es pot afirmar és que amb anterioritat al 15 de novembre de 1409 ja era castlana, almenys així ho fa veure un document d'establiment, fet en la data indicada, per Bennat Totesaus a Berenguer Pugspin, tots dos de la Geltrú, en una peça de terra que el primer tenia en el terme de la parròquia de Sant Antoni de Vilanova de Cubelles per l'ex-reina Violant de Bar i per la castlana del castell de Cubelles, Na Violant, esposa de Guillem d'Aguiló¹¹.

Na Violant, tot i que va heretar el senyoriu d'Enveja i segurament també la castlania del castell de Cubelles de Bernat de Castellbisbal, no era pas filla d'aquest, sinó de Raimon de Castellbisbal i Na Romia; així ho acredita un document datat el 8 d'agost de 1410, segons el qual la seva mare Na Romia, llavors ja vídua, renuncià a favor d'ella de tots els seus drets i bens¹²; igualment un altre document del mateix dia, un codicil de Na Romia afegint unes clàusules derogatòries al seu testament escripturat el 12 de juliol de 1395^{13 14}.

No se sap si Na Violant, filla de Raimon de Castellbisbal, era neta o neboda del Bernat de Castellbisbal que testà a favor seu. Possiblement era l'oncle, però cap també la possibilitat que fos l'avi; en aquest darrer cas, Raimon de Castellbisbal, el seu pare, moriria abans que l'avi.

Na Violant, amb anterioritat al 10 de gener de 1417, nomenà al seu marit, Guillem d'Aguiló, castlà del castell d'Enveja, puix com a tal consta en un document de l'esmentada data segons el qual Pere Cabanyes de Vilanova de Cubelles confessa haver rebut d'aquest 12 florins d'or d'Aragó per la venda de 6 quartans d'oli¹⁵. Val a dir que en un document del 9 de juliol de 1408, entre els testimonis, consta Guillem d'Aguiló com a castlà, encara que sense especificar d'on¹⁶.

El 28 de maig de 1435, Na Violant, escripturà a Santa Maria de la Geltrú les seves darreres voluntats¹⁷. Aquest document és certament interessant, tant per la forma com pel contingut. És un dels dos publicats per Nicolau i Faura i per això bastarà ara anotar que Na Violant instituí hereva universal a la seva filla Constança, llavors ja casada amb Aymeric d'Espilles, i també que en aquell moment Guillem d'Aguiló ja era difunt.

En el moment de testar, és a dir, l'any 1435, l'únic fill viu de Na Violant devia ser Na Constança, ja que en les seves últimes voluntats no en contemplà cap més de fill. Això no vol dir que el matrimoni no n'hagués tingut d'altres. En un document datat el 25 de març de 1410, entre els testimonis consta junt amb Guillem d'Aguiló, de la quadra d'Enveja, Miquel d'Aguiló, sots-diacon, fill seu.

Na Violant, que com a mínim fou senyora d'Enveja 43 anys, el 5 d'octubre de 1440 ja era morta (enterrada al cementiri de la capella de Sant Joan d'Enveja amb els seus familiars, si es van respectar les seves darreres voluntats), puix en aquesta data ja era Na Constança qui cobrava els censos com hereva de Na Violant¹⁸.

Constança, esposa d'Aymeric d'Espilles

Na Constança, era, al igual que la seva mare, senyora de la quadra d'Enveja, i així es troba consignada en alguns documents. Nomenà al marit procurador seu, i com a tal Aymeric d'Espilles consta almenys en dos documents d'establiment en terres d'Enveja, un del 30 de desembre de 1455¹⁹, l'altre del 29 de març de 1457²⁰. També, com la seva mare, era castllana del castell de Cubelles, i per això, quan el març de 1456 Gabriel Clapers, com a batlle de Vilanova de Cubelles i en nom del Batlle General de Catalunya, establí de nou a Miquel Golet, pagès de la Geltrú, en una terra erma, s'especificà en el document que aquest la tindria sota domini i alou de Na Constança com a castllana de Cubelles²¹.

Del matrimoni de Na Constança amb Aymeric d'Espilles s'han aconseguit molt poques notícies. La més tardana és del 4 d'agost de 1457 i acredita que tots dos encara eren vius. Es tracta d'un document de venda que indica que la peça de terra objecte de transacció tenia vinculat un cens anual d'una quartera d'ordi a lliurar per Sant Pere i Sant Fèlix del mes d'agost a "*domina Constancia uxoris honorabili Aymericum de Spills, castllana castris de Invidia*"²².

L'impàs documental de la guerra civil

La documentació de l'arxiu parroquial de Santa Maria de la Geltrú no torna a oferir cap més notícia sobre el senyoriu d'Enveja fins el 1474. Aquest període correspon en gran part a l'anomenada Guerra Civil Catalana (1462-1472). La documentació minva durant aquests anys, però aquest segurament no és el motiu de la manca de notícies, sinó més aviat les profundes transformacions que es degueren donar en la vida local respecte a jurisdiccions. L'abast d'aquestes perturbacions és encara un tema pendent d'estudi, tot i així, se'n sap quelcom. Virella i Bloda, basant-se en part en Garí i Siumell, anotà, referint-se a la quadra d'Enveja:

“Més endavant els atzars de la guerra contra Joan II, es reflexen l'any 1464 en que el rei Pere de Portugal imposà a N. Totesaus per capità del castell d'Enveja. Ensems, Joan II, depositant a Joan de Montbuí de la carlania del castell de Cubelles, per haver-se declarat contrari a la corona, nomenà a Gaspar d'Avinyó carlà del castell de Cubelles i senyor de la casa d'Enveja”²³.

Segurament, en aquests anys senyors i castlans d'Enveja i de Cubelles, fossin qui fossin, deixaren d'acudir a la notaria de la Geltrú.

Mariana (o Massiana)²⁴, esposa de Joan d'Arassó

El 1474 el senyor del castell d'Enveja era Na Mariana, casada amb Joan d'Arassó, donzell, la qual, el 24 de febrer de 1474, va nomenar al seu marit procurador²⁵ i ho tornà a fer almenys en una altra ocasió, el 13 de març de 1480²⁶.

La documentació no permet conèixer com anà la successió des de Na Constança fins a Na Mariana; potser eren mare i filla, però només és una suposició.

Joan d'Arassó entre 1474 i 1482 portà una gran activitat com a procurador de Na Mariana (no pas com a castlà d'Enveja), com ho acrediten nombrosos documents de l'arxiu parroquial, sobretot establiments en terres d'Enveja²⁷. S'ignora la situació econòmica de Joan d'Arassó i per tant és difícil de valorar i interpretar una dada aïllada que convé anotar: el 26 d'abril de 1480 Joan d'Arassó feu donació *inter-vivos* de tots els seus bens a la seva muller Na Mariana²⁸.

Na Mariana fou també castlana del castell de Cubelles, però es desconeix des de quan. Si ho va ser, deixà de ser-ho durant uns anys, possiblement per destitució, ja que segons un document del 2 de gener de 1475, el senyor i castlà de Cubelles era Rodrigo de Rebolledo²⁹. De fet no se l'ha trobat consignada com a tal fins el 15 de juliol de 1483, data en la qual fou signada concòrdia entre Bartomeu Mergay com a rector de l'església de Santa Maria de la Geltrú, per una part, i per l'altra Joan d'Arassó, donzell, procurador de Na Mariana la seva dona, “*castlana del castell de Cubelles e senyora de la quadra d'Enveja*”, a causa d'uns censos que feia molts anys Violant i Guillem d'Aguiló havien empenyorat³⁰.

El 16 de febrer de 1485 Na Mariana atorgà plens poders al seu marit per actuar en nom seu³¹. Possiblement, en aquesta data ja estava malalta, molt a prop de la mort, puix encara no quatre mesos després, Joan d'Arassó, concretament el 7 de juny del mateix any, com a donzell, castlà del castell de Cubelles, senyor de la quadra

d'Enveja i hereu universal de Na Mariana, feu escripturà la relació dels censos que se li devien³². Fent cas de la documentació de l'arxiu, portà una activitat bastant intensa a partir de la mort de la seva muller, sobretot pel que fa a la quadra d'Enveja, abundant els documents de caràcter econòmic.

La continuïtat del senyoriu d'Enveja i la castlania de Cubelles serà objecte d'un estudi posterior, però ja amb documentació del segle XVI, puix el 1500 Joan d'Arassó era viu encara³³.

Resta per acabar, no defugir del tot un aspecte latent al llarg de la present col·laboració: la relació entre el senyoriu d'Enveja i la quadra d'Adarró. Els fragments dels *fogatges* de la segona meitat del segle XIV anotats al principi fan pensar en la possibilitat que els Castellbisbal haguessin estat també senyors de la quadra d'Adarró; a més, alguns dels documents citats són establiments del senyor d'Enveja en peces de terra situades a la quadra d'Adarró. Per això, convé anotar que no s'ha trobat cap document a l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de la Geltrú del període estudiat on explícitament consti un senyor o propietari de la quadra d'Adarró.

Conclusions

- La propietat de la quadra d'Enveja, durant aquest període, es va transmetre per via femenina (tres generacions de dones), la qual cosa explica els freqüents canvis de llinatge: Castellbisbal, Aguiló, Espilles i Arassó.

- La transmissió del senyoriu d'Enveja transcorregué paral·lela a la de la castlania del castell de Cubelles, llevat d'un breu període que sembla correspondre a la guerra civil catalana.

- L'abundant documentació trobada a l'Arxiu de Santa Maria de la Geltrú palesa una gran vivacitat econòmica a la quadra d'Enveja i una continuada presència dels seus senyors a fi de procurar una major rendabilitat del seu petit feu.

Notes, referències bibliogràfiques i documentals

¹ L'Ecònom de la Geltrú: *Un document de l'arxiu de la Geltrú*. La Defensa, 13-X-1927 (núm. 160) pàg. 1/2 i 15-X-1927 (núm. 161) pàg. 1.

² L'Ecònom de la Geltrú: (*De col·laboració*) *Nota històrica*. Diario de Villanueva y Geltrú. 25-IX-1928 pàg 1/3.

³ Garí y Siu mell, José Antonio: *Descripción é historia de la Villa de Villanueva y Geltrú desde su fundación hasta nuestros días*. Villanueva, 1860. Pàg. 29/30.

⁴ Coroleu, José: *Historia de Villanueva y Geltrú*. Villanueva y Geltrú, 1878. Pàg. 48.

⁵ Arxiu de la Parròquia de Santa Maria de la Geltrú (APG), pergami núm 15.

⁶ *Cortes de los antiguos Reinos de Aragón y*

Principado de Catalunya publicadas por la Real Academia de la Historia. Tomo IV. /Cortes de Cataluña IV (Comprende desde el año 1377 al 1401). Madrid, 1901. Pàg. 171.

⁷ Id. *Tomo II. /Cortes de Catalunya II (Comprende desde el año 1359 al 1367)*. Pàg. 72. Aquest *fogatge* fou publicat amb la creença que era de 1359-60, però correspon, segons Pons Gurí i altres autors, al de 1378.

⁸ De l'existència i del contingut d'aquest document, el pergami núm. 28, se'n té constància gràcies al *regist* de tots els pergamins de l'arxiu que feu Mn. Nicolau. Textualment, el *regist* diu així: "*Establiment, per lo magnífic Bernat de*

Castellbisbal d'Enveja, del mas Cabanyes a Berenguer Cabanyes. Notari Bartomeu Jordà, 25 de febrer 1397 (o bé 1357)”.

Mn. Nicolau, segurament pel mal estat del document, dubtà si era de l'any 1397 o del 1357. Gairebé amb tota seguretat, era del 1357, puix el mateix notari, Bartomeu Jordà, s'ha trobat consignat en un altre pergami de l'arxiu, datat l'any 1366 (pergamí núm. 12).

⁹ Publicat per J. M. Pons Gurí sota el títol *Un fogatjament desconegut de l'any 1358*.

¹⁰ A.P.G, pergamí núm. 23.

¹¹ A.P.G, Manual III, pàg. 133/135.

¹² A.P.G, Man. II, pàg. 33.

¹³ A.P.G, Man. II, pàg. 34.

¹⁴ Mn. Nicolau, a op. cit. ¹, en el preàmbul de la traducció del testament de Na Violant (28 de maig de 1435) ja observà que “*Dita Senyora Violant, segons notes del mateix arxiu, era filla del noble Ramon de Castellbisbal, senyor de Cubelles i de la fortalesa i Quadra d'Enveja, últim d'aquell llinatge, casat amb Dona Rome-va...*”, però segurament fou víctima d'una confusió quan tot seguit anotà: “... *qui a 16 de juny de 1409 vídua del dit senyor testà a favor de sa filla Da. Violant fent-la hereva del Castell i de la fortalesa i Quadra d'Enveja. (Testament de Da. Romeva)*”. L'únic testament de l'arxiu que porta aquesta data, si bé és el d'una dona anomenada Romieta, res té a veure amb la senyora d'Enveja (A.P.G, Man. II, pàg. 21). Per altra banda, ja s'ha vist anteriorment que Na Violant fou la hereva de Bernat de Castellbisbal i no pas dels seus pares, i, per si això no fos prou, no s'ha trobat cap document on aquests constin ni com a castlans del castell de Cubelles ni com a senyors d'Enveja.

¹⁵ A G P, Man. II, pàg. 45.

¹⁶ A G P, Man. III, pàg. 219/221.

¹⁷ Aquest testament fou publicat, traduït al català, per *L'Ecònom de la Geltrú a La Defensa* (op. cit. ¹), però a partir d'un pergami que era còpia de “*les escriptures de la notaria de dita Església*”, extreta,

el 12 d'agost de 1511, per Geroni Guardiola, canonge i oficial del Bisbe Electe de Barcelona. Aquest pergami, el núm. 71 segons el catàleg de Mn. Nicolau, és un dels desapareguts de l'arxiu. S'ha localitzat, però, el registre original d'aquest testament en el Man. I, pàg. 100/102. Mn. Nicolau, sorprenentment, en el preàmbul equivocà l'any del testament (no pas en la traducció), la qual cosa l'induí erròniament a rectificar una frase de Garí i Siu-mell de Op. cit. ³.

¹⁸ A.P.G, Man. I, pàg. 64.

¹⁹ A.P.G, Man. IV, pàg. 122.

²⁰ A.P.G, Man. IV, pàg. 174.

²¹ A.P.G, Man. IV, pàg. 138.

²² A.P.G, Man. IV, pàg. 215.

²³ Virella i Bloda, Albert: *El terme de Cubelles a través del temps*. II Premi “Vila de Cubelles” d'Investigació Local/1990. Ajuntament de Cubelles. Àrea de Cultura, 1991. Pàg. 29.

²⁴ No es pot assegurar com se deia. En alguns documents consta com Mariana, però en altres com Massiana o Masiana. En text, per evitar reiterades disjuncions, s'annotarà sempre Mariana.

²⁵ A.P.G, Man. V, pàg. 173.

²⁶ A.P.G, Man. VI, pàg. 2.

²⁷ A.P.G, Man. V, pàg. 211.

²⁸ A.P.G, Man. VI, pàg. 8.

²⁹ A.P.G, Man. V, pàg. 192.

Rodrigo de Rebolledo és un personatge que serà objecte d'un estudi posterior per haver jugat un paper certament rellevant en el marc la Vilanova, la Geltrú i Cubelles entre els anys 60 i 70 del segle XV.

³⁰ A.P.G, Man. II, pàg. 78/80.

Aquest document és un dels dos que Mn. Nicolau publicà amb relació amb la quadra d'Enveja; vegeu op. cit. ². A continuació d'aquest document consta l'àpoca conseqüent (pàg. 81).

³¹ A.P.G, Man. VI, pàg. 102.

³² A.P.G, Man. VI, pàg. 107.

³³ En aquest any, concretament el dia 3 de novembre, figura com a testimoni en un document (A.P.G, Man. VI, pàg. 287).